

## БОРИС ПОПОВ ЗА КИРИЛ ПОПОВ\*

Ще започна с няколко страници от автобиографията на моя баща, като по този начин бих искал да ви запозная, макар и неизчерпателно, с едно българско възрожденско семейство и с епохата, в която е израснал той:

„Ние бяхме четири деца: трима братя и една сестра. Аз, най-възрастният, съм роден на **3 (15) май 1880 г.** . . .

Баща ми **Атанас Попов** е учил в току-що основаното българско училище в Шумен. След завършване на учението си той започва да учи абаджийски занаят, но не остава дълго време като чирак. Отдава се на търговия в родния си град, където сполучва да организира еснафа на кооперативни начала и отива в Цариград за стоки. През дългото си пребиваване в Цариград – около 18 години – той взема участие в националноосвободителните борби. Българската колония го изпраща с **Тъпчилещов**, **Брадиневски** и други в руското посолство. Затова той е арестуван и лежи в цариградски затвори, откъдето е излязъл благодарение на подкуп. Санстефанският мир го заварва в Цариград. Завръща се в Шумен, където е заемал почетната длъжност член на окръжната постоянна комисия. Тук се оженва за майка ни, тук се раждат първите три деца. Навярно към средата на 1885 г. семейството ни се пренася във Варна.

В Цариград баща ми намира в библиотеката един гръцки превод на „Житието на Св. Иван Рилски“. Баща ми заедно с чичо ми Георги се заемат с превеждането от гръцки на български на това житие, което е напечатано в Цариград и два екземпляра от него се пазят в Народната библиотека.

Ще спомена най-последно, че баща ми е един от основателите на първото българско паракордно дружество със седалище в Цариград, което не е могло да издържи конкуренцията на гръцките параходи и замира преди Освобождението.

Майка ни Анастасия беше една умна и любяща майка, която и в най-тежките минути не показва никакво малодушие. Учила е при Сава Доброплодни и Добри Войников . . .

---

\*Препечатано с незначителни съкращения от списание „Математика и физика“ (1980), кн. 6, 41–45.

През есента на 1886 г. аз и брат ми Методи тръгнахме едновременно на училище. Баща ми ни купи хубави кожени чанти и ни заведе в забавачницата. Тя се намираше в здание, съседно с основното училище. Учехме детски песнички, съпроводени с движения, които подхождаха на текста. Всичко това не ми правеше впечатление на мен, 6-годишния хлапак, и аз внимателно следях, какво ставаше в съседния двор. Там учениците пееха маршове и правеха гимнастически упражнения. Тук смешни песнички, а там героични маршове и упражнения! Чувствах се нещастен. Един добър ден аз оставих брат си в забавачницата, влязох в училището и седнах на първия чин. От този ден аз станах ученик в първо отделение. Имах чанта, но чантата ми беше празна. А моите другари четяха от своите буквари. Въпреки моите усилия учението през първите дни не вървеше много плавно. Но това не ме отчая. На следния ден аз седнах пак на първия чин между другарите си и можах да завърша благополучно първо отделение. Вече в трето отделение, като оставим настрана таблицата за умножение (която и досега понякога ме затруднява и аз с възхищение гледам на продавачите, които с леснина и без грешка определят стойността на купените предмети), обучението по смятане се водеше много рационално. Системата на числата ни беше изложена така ясно, че за мен тогава беше ясно, че освен десетичната система на броеве може да има и друга. Мерките за тегло и обем, повърхнината и дължината и тяхната връзка ни беше представена с такава очевидност и логичност, каквато и най-сръчният педагог едва може да достигне. Ходехме навън да измерваме нивите, за да имаме конкретна представа за нещата. Различните конструкции с пергел и линейка бяха за нас обикновена игра. По естествознание действието на електричната машина беше показано опитно и нагледно, парната машина за нас нямаше тайни, пречупването на светлината и образуването на дъгата бяха нагледно демонстрирани на двора при слънчево време. Електрическият звънец за нас беше обикновена играчка. Също при обучението по отечествознание история и география – бяха сложени трайни основи. Четяхме черковнославянски текстове и ги превеждахме. По време на гимнастика марширувахме и пеехме патриотични песни.

Между моите съученици по онова време бяха: **Георги Кабакчиев**, брат му **Христо Кабакчиев** и **Златан Иванов Драсов** – син на приятеля на Христо Ботев Иван Драсов.

Гимназиалният курс по това време траеше седем години. Аз постъпих в първия гимназиален клас на десетгодишна възраст. Учителят ни по геометрия Крум Малев остави по-дълбоки следи в моето оформяне. От неговите уроци и досега помня доказателството на теоремата на Питагор. Той беше и добър музикант – диригент на черковния хор, в който аз пеех. От черковния хор получавах едно малко възнаграждение, което ми позволи да си купя една малка пиколина, на която можех да изпълнявам малки песни. По-късно започнах да се уча да спира на цигулка, която ми остави един мой братовчед. Започнах да посещавам уроците по цигулка на Добри Христов. Скоро ученик и учител се бяхме изравнили по виртуозност и постъпихме като цигулари в любителския оркестър. Нашата техника не беше много голяма. В това време Варна се посещаваше от добри чешки оркестри. Добри Христов влезе във връзка с първия цигулар на един от тези оркестри и ние можахме да вземем десетина урока от него.

Брат ми Методи започна покрай мен също да свири на цигулка. Но за пълнота в нашите домашни концерти той реши да си набави едно виолончело със сумите, които получавахме като певци в черковния хол. Той изпълняваше басовата партия в малкия ученически оркестър, в който вземаше участие и Васил Коларов. През това време във Варненската гимназия се откри за първи път и класически отдел. Казаха ми, че класиците нямат уроци по рисуване. Това реши моето бъдеще – записах се в класическия отдел, за което и сега не съжалявам.

Близко до обществената библиотека се помещаваше книжарницата на руския емигрант Тимофеев. Тя се посещаваше редовно от учениците на горните класове на гимназията. Там съм срещал Васил Коларов, Христо Кабакчиев и др. Чрез Тимофеев аз можах да си доставя пълното илюстрирано издание на съчиненията на Лермонтов, някои отделни художествени издания на гоголевите съчинения, басните на Крилов, руски превод на „Парижката Света Богородица“ и др.

След завършването на гимназията бях назначен за учител във Варненското основно училище „Отец Паисий“. От това време датират и връзките ми с Георги Бакалов. По-късно, когато се записах да следвам в София, моите връзки с Бакалов не прекъснаха. По негова молба аз написах през 1904 г. в списание „Работник“, което той започна да редактира по това време, една популярна статия из областта на астрономията.

Във висшето училище в София постъпих през октомври 1894 г. като студент във Физико-математическия факултет – специалност математика и физика. Като основен учител във Варна бях спечелил около 400 лева, с които се издържах една година. В началото на втората година от моето следване беше обявен конкурс за две стипендии по математика. Едната от стипендиите получих аз. С тази стипендия се издържахме и двамата с брат ми Методи – студент по естествените науки. Ние превеждахме от френски на български език.

Професори по математика през периода на университетските ми години бяха Атанас Тинтеров, Емануил Иванов, Антон Шоурек, Спиридон Ганев по физика П. Бахметов и Марин Бъчваров, а по химия Добрев и П. Райков.

Освен науката и обществените въпроси задържаха моето внимание. Аз четях усърдно „Ново време“ (редактирано от Д. Благоев) и „Общо дяло“ (редактирано от Янко Сакъзов). По това време македонското освободително движение вълнуваше всички. Четите в Македония имаха нужда от оръжие и затова им трябваша пари. Четата на Яне Сандански (през четвъртата година на моето студентство) плени, за да се сдобие с оръжие, американската мисионерка мис Стоун и албанката Цилка, когато те тръгнаха от Самоков за Турция да инспектират протестантските мисии. Плени ги около Банско и Разлог и ги отвлече в македонските планини, за да получи откуп за тяхното освобождаване. В пленяването вземат участие и водят преговори с американците за откуп Яне Сандански, Христо Чернопеев, Кръстьо Асенов и Савата. В първите дни Яне Сандански и Христо Чернопеев се укриваха у нас в къщата, където живеехме аз и Методи, на ул. „Русалка“. След получаване на откупа парите на първо време бяха пазени в моя студентски сандък. Тогава Яне Сандански ми подари, своя снимка в четническа униформа с автограф.

През юни 1902 г. завърших Физико-математическия отдел на Висшето училище. Бях назначен за учител в Свищовското мъжко класно училище, което се помещаваше в зданието на Търговското училище, построено от Василиади. Заплатата от 175 лева ми беше достатъчна да покрие личните ми нужди и да осигури както издръжката на брат ми в София, така също да облекчи живота на моите родители във Варна“.

За дейността на моя баща като учен и педагог са изнасяни редица доклади от неговите възпитаници, като проф. Тагамлици, проф. Божоров, проф. Разум Андрейчин, акад. Боян Петканчин, проф. Витанов и др., затова ще споделя някои лични спомени.

Първите си уроци по туризъм и любов към планината получих от моя баща. Въпреки че бях много малък, аз си спомням възторга, с който той ме водеше на екскурзия до Витоша, Боянското езеро, Боянския водопад, Стара планина, Рила. Спомням си голямата екскурзия до Рилския манастир, на която присъства и неговият асистент Никола Обрешков. Моят баща ми показваше и обясняваше изящните дърворезби и тавани в различните приемни стаи, както и резбите и фреските в черквата.

Баща ми беше голям ценител на българското народно творчество. Той често се връщаше от петъчния пазар с купени от селяните бродирани с оригинални български шевици ръкави, на ризи от груб ленен плат, сукмани и престилки, токи, обици, керамични изделия, икони и др. Любовта на баща ми към народното творчество и изкуство се запази през целия му живот. Нямахме случай, при който наш виден гост от чужбина да не бъде заведен в знаменитата с реалистичните си фрески боянска черква. С гордост обясняваше, че българският ренесанс по време предхожда ренесанса в другите страни.

Баща ми беше много музикален. Той обичаше музиката наравно с математиката. В нашия дом се устройваха музикални вечери, на които малък камерен оркестър под негово ръководство изпълняваше класически пиеси. В състава на оркестъра влизаха: баща ми (цигулка): майка ми (пиано), чичо ми Методи (виолончело) и други роднини и приятели. Радиото тогава още не беше познато в България. Често посещавахме симфонични концерти и опери, а също и художествени изложби.

Туризмът не беше единственият спорт за баща ми. Още когато бях 6-годишен, той ми показва как се карат кълки. Оше като дете е обикнал плуването. Често ми разказваше случки от детството си и приключенията от Черноморското крайбрежие. Той плуваше в морето като риба чак до 75-годишна възраст.

Може би неговата обич към морето го насочи да приеме през втората половина на тридесетте години задачата да изследва магнитните аномалии в бургаския залив. (С подобна задача се бе занимавал по време на балканската война в Македония.) Честите нещастни случаи с кораби в бургаския залив при мъгла наложи на българското корабоплаване да изясни причините за катастрофите. На баща ми бе възложено да изследва и определи магнитните отклонения и да документира тези изследвания в специална таблица. За свои помощници и асистенти баща ми бе избрал инж. Венедиков и асистента физик Разум Андрейчин. За помощник на помощниците бях определен аз (16-годишен). На наше разположение имахме мощен влекач „Раковски“ и постове по Черноморското ни крайбрежие. Чувствахме се пълни господари на морето и само вечер се прибирахме за нощуване. Тази първа за мен съвместна „научна“ работа – имах за задача да отчитам времето по часовник и да карам лодката с измерителните инструменти – ще остане незабравима през целия ми живот.

Баща ми имаше весел характер; спомням си една негова шега. По времето, когато е работил в обсерваторията в Парка на свободата, наоколо са засаждали боровата гора. Той всяка сутрин прескачал борчетата. „Аз направих голяма грешка, че прекратих тази моя тренировка. Ако продължавах и досега, щях да мога да прескачам и тези“, казваше той, когато беше на 70, а боровете бяха станали исполини.

Баща ми имаше познати, колеги и приятели из цял свят. Навсякъде бе посрещан радушно. Често ходех с него; така се запознах с метода за предаване на фотообрази по телеграфна жица, можах да видя обсерваторията в Берлин, в която е работил Айнщайн, обсерваториите в Брюксел и Париж, където баща ми бе специализирал. Тук видях най-съвременните и прецизни за времето уреди.

Това бе период, в който астрономите откриваха все нови и нови малки планети (астероиди) от Слънчевата система. Някои от тогавашните политически личности, за да бъдат увековечени и на небето, настояваха тези планети да носят техните имена. По това време един татков колега в Берлин бе открил малка планета, но не искаше да я назове с името на политик, тъй като ги ненавиждаше. Той бе поискал от баща ми да му съобщи името на дъщеря си – така тази малка планета получи името на сестра ми Цветана.

В монографията си „Главният проблем на външната балистика в светлината на съвременната математика“, в която са отразени лекциите му в тази област, баща ми дава схема на прост уред, чрез който може да се намери всяка възможна траектория на снаряд, ако се познава една (получена по опитен път). Този уред представлява успоредник с опънати между горната и долната страна нишки. Ако по тези нишки се нанесат точки, съответстващи на познатата траектория, чрез деформиране на успоредника можем да получим всяка друга траектория.

Преди около 16 години във Варна се състоя международна конференция по астронавтика, на която присъства и известният съветски космонавт Герман Титов. Гост на конференцията беше и личният приятел на баща ми видният унгарски учен проф. Теодор фон Карман, емигрирал в Америка по време на Втората световна война. В София проф. Карман посети баща ми и при разговора стана дума за този успоредник. Той остана във възторг от този прост уред и отбеляза, че може би този принцип е по-съвършен от методите, чрез които се определят траекториите на снарядите и космическите кораби с помощта на компютри.

До последните си дни баща ми и майка ми живееха в една малка гарсонiera (около 40 кв. м) на петия етаж и нямаха намерение да се разширяват. Тук често идваха приятели и познати както за обед, така и за вечеря. Не зная дали тези гости си отиваха сити, тъй като количеството храна не беше голямо, но хората не можеха да откажат на любезната и настойчива покана и да устоят на изкушението да разговарят не само за наука, а и за изкуство, и по актуални проблеми.

Баща ми с младежки ентузиазъм навсякъде виждаше доброто и красивото. При едно от своите отивания на море той ни писа в една картичка : „Открих рая на земята – Приморско. Там е тихо, морето е прекрасно, плажът също и – което е най-важното – местните хора са много добри и любезни.“

Моят баща беше трудолюбив и любознателен и до края на живота си запази тези си качества. През последните две години от живота си той ръководеше един колектив от 3–4 математици, които изготвяха нови таблици за смъртността на населението в България. Те послужиха на статистиката и на Държавния застрахователен институт при изготвяне на новите застрахователни таблици. За да си почива от тази работа и от математиката, татко изучаваше историята на отоманската империя.

Баща ми обичаше хората и живота и често повтаряше думите на един философ: „Животът – това е хубава, чудна, прекрасна книга. Колкото по-малко страници остават да се прочетат, толкова повече ти се иска никога да не свършва.“